

Varlam Xalàmov va passar més de 17 anys als camps de reeducació soviètics de Kolimà, al nord-est de Sibèria.

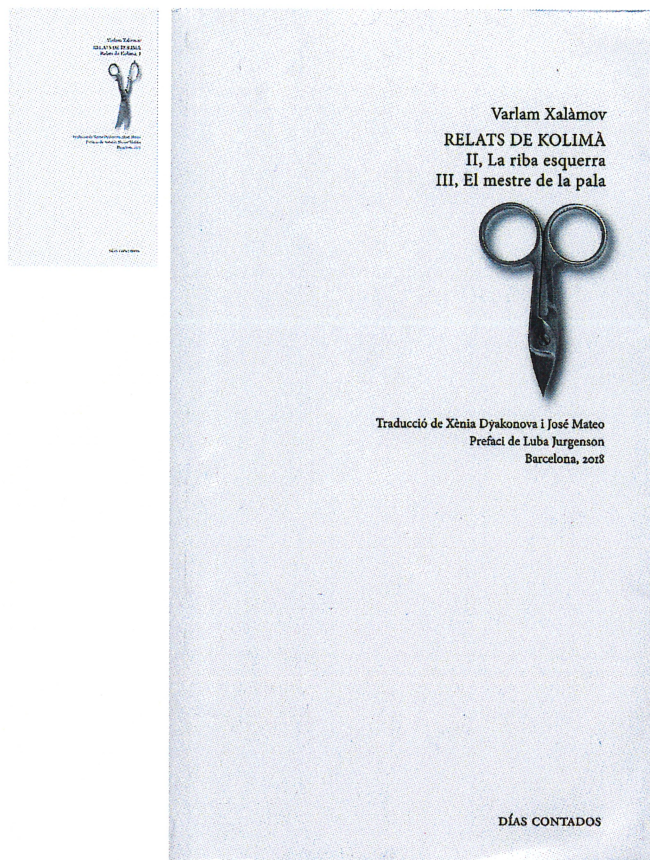
El descens literari a l'infern del gulag

L'editorial Días contados edita els volums II i III de *Relats de Kolimà*, els contes de Varlam Xalàmov sobre la seva experiència als camps soviètics de reeducació del nord-est de Sibèria. Una ocasió extraordinària per llegir en català un gran literat rus i alhora aprendre més sobre el gulag (administració central de camps) que ja van denunciar Solgenitsin i altres autors.

Per Àlex Milian

El viatge havia estat llarg: gairebé disset anys. El més important era, no obstant, que no tornava d'un viatge qualsevol: tornava de l'infern". Aquestes frases tanquen l'últim dels contes d'aquest segon volum dels *Relats de Kolimà*, de Varlam Xalàmov, acabat d'editar. Aquest escriptor i poeta, nascut a Vólogda el 1907, va ser acusat, en la "Gran purga" estalinista de 1937, d'"activitat trotskista antirevolucionària" i traslladat als camps de reeducació de Kolimà, a la Sibèria oriental, una experiència que narra, en els *Relats de Kolimà*, en més de 150 contes dividits en cinc llibres. La novetat de l'editorial Días contados és la publicació dels llibres II i III en un únic volum, després de l'edició del primer llibre, *Relats de Kolimà I*, el 2013.

Literàriament, Xalàmov aixeca un complex i ambiciós edifici format de petits maons —contes breus, efectius i independents, amb estructura pròpia— que, en unir-se, formen una nova imatge de la vida en Kolimà: un retrat més ampli, més →

→ cru i més universal de la vida als camps. Les petites històries poden ser impactants però el conjunt assoleix categoria d'obra mestra de la literatura i la denúncia.

Xalàmov començà a escriure el 1953, un cop va ser fora del gulag, però els contes no podien ser publicats a l'URSS i van sortir del país a tonades. El 1966 van començar a publicar-se traduccions parcials a l'anglès però l'edició completa dels *Relats de Kolimà* no es va produir fins el 1978 a Londres. Entre els primers avançaments i la publicació completa, Xalàmov —que residia a l'URSS— es va haver de retractar dels contes, la seva obra magna, i un altre escriptor rus, premiat amb el Nobel el 1970, Aleksandr Solgenitsin, va publicar el seu *Arxipèlag gulag* (1973) —encara ara sense traducció al català.

L'infern gelat de l'Extrem Nord

Kolimà és una regió del nord-est de Sibèria amb capital a la ciutat de Magadan. Pren el nom del riu Kolimà, que la travessa de sud a nord i desemboca en l'oceà Àrtic. El camp on treballa el mateix Xalàmov estava situat, segons explica el mateix autor en un conte, "a 500 quilòmetres de Magadan".

A Kolimà la temperatura pot arribar als 70 graus sota zero. "Als obrers no els mostraven el

termòmetre —explicava Xalàmov en un altre relat—, tot i que tampoc calia: al treball, hi havíem d'anar independentment de la temperatura. A més, els veterans determinaven la temperatura de manera gairebé exacta sense termòmetre: si hi havia boira, volia dir que a fora hi feia quaranta sota zero; (...); si s'exhalava sorollosament i amb sensació d'ofec, cinquanta sota zero. Per sota dels cinquanta-cinc graus, una escopinada quedava gelada abans de tocar terra".

Les normes sobre la temperatura podien variar d'un camp a un altre, si fem cas d'una altra de les poques novel·les sobre els camps soviètics de Sibèria que tenen versió catalana: *Un dia d'Ivan Deníssovix* (Edicions del 1984, 2006). "El fred era de boira, tallava la respiració", diu el narrador d'aquesta novel·la de Solgenitsin, que després afegeix: "Passaren, també, per davant d'un altre pal on, totalment cobert de glaç, hi havia un termòmetre posat al recer del vent, perquè no baixés massa. Xúkhov, esperançat, va donar una llambregada al petit tub d'un blanc lletós: si assenyalava quaranta-un graus, no haurien de sortir a treballar. Però aquell dia no hi havia manera que arribés ni a quaranta".

Els budells del gulag

El fred era insuportable i les condicions de vida, difícils. Les mines d'or, i després les d'urani, eren la principal ocupació dels presoners. L'organització burocràtica i jeràrquica del sistema era complexa, però l'edició de *Días Contados* és molt curiosa i encertada: les notes a peu de pàgina descobreixen, per al lector que ho desitja, els budells del gulag.

Els interns de Kolimà depenien del *Dalstroï*, que una nota de l'editor descriu com el "trust", el consorci públic, "encarregat de la construcció d'infraestructures i de l'activitat extractiva a l'Extrem Nord, a la zona de Kolimà —una regió en procés de colonització de més de tres milions de quilòmetres quadrats (sis vegades la península Ibèrica), que comprèn Txukotka [la península més oriental de Rússia] i la regió de Magadan".

El *Dalstroï* va ser fundat el novembre de 1931 —amb la nova política de camps de reeducació de Stalin— i va funcionar fins a 1957. "La mà d'obra és fonamentalment presonera (ometent aquest fet, els mitjans de comunicació oficials parlen dels èxits i realitzacions del *Dalstroï*), proporcionada per la USVITLag (Administració de Camps de Reeducació pel Treball del Nord-Est), que s'integra en la GULag (Administració Central de Camps), la qual depèn directament de la instància central dels òrgans de seguretat interior".

El gulag administrava tots els camps de treball, la majoria dels quals eren a Rússia occidental, no a la Sibèria més oriental, profunda i freda, on hi havia la regió de Kolimà.

SEGON LLIURAMENT.

El segon volum de *Relats de Kolimà* inclou els llibres II i III de l'obra, setanta grans contes dividits en *La riba esquerra* i *El mestre de la pala*.

Només als camps de Kolimà hi van viure, segons l'autor del prefaci d'aquesta edició, Luba Jurgenson, "876.043 persones entre 1932 i 1956, de les quals 546.972 van ser alliberades, cosa que deixa en 329.071, i en un 37 per cent, el nombre de 'desapareguts'".

Malgrat això, durant molts anys, les informacions sobre els camps eren confuses. El 1944 el vicepresident dels Estats Units, Henry Wallace, va visitar Kolimà i després va explicar que els camps de treball "mai no han existit" —una afirmació difícil de pair pels crítics de l'estalinisme.

En un dels contes, titulat *Ivan Fiodórovitx*, Xalàmov explica la visita de Wallace i no el descriu tan ingenu: "De tant en tant Wallace es mirava els seus acompanyants. A prop de les autoritats, hi cavaven uns homes joves, contents, de galtes vermelles. Cavaven amb alegria, amb empena. Wallace va aprofitar un moment per fixar-se en les mans d'aquells treballadors, en els seus dits blancs que no sabien què era una pala, i va somriure en adonar-se que eren vigilants camuflats. Wallace ho veia tot: les torres de vigilància serrades, les que no havien serrat, l'aglomeració dels barracons de presoners, envoltats de filferro espinós".

ELS CONTES DE XALÀMOV ES PODEN LLEGIR PER SEPARAT, PERÒ L'OBRA COMPLETA ÉS UN RETRAT DEL GULAG COMPLEX I POLIÈDRIC

Era el Wallace que havia vist Xalàmov, un escriptor que no jutja precipitadament les persones ni caricaturitza els personatges. Una altra característica de l'estil de Xalàmov, innovadora i sorprenent, és que el narrador varia. Segons la necessitat del conte, Xalàmov desapareix, treu el cap discretament o n'és protagonista. Carlos Martínez Gorriarán, doctor en Filosofia per la Universitat del País Basc, escrivia a la revista de filosofia de la UAB *Enrahonar* (num. 38/39 de 2007), que

SOLJENITSIN EN CATALÀ.

Un dia d'Ivan Denissovitch és l'única opció de llegir Soljenitsin sobre el gulag, ja que el famós *Arxipèlag Gulag* encara no ha estat traduït.

"L'escriptor Xalàmov és un testimoni d'ell mateix i un personatge de la tragèdia que relata, però el testimoni Xalàmov narra aquesta història com si no fos amb ell, com ho faria un observador o un autor dramàtic. Xalàmov tria desdoblar-se en dos personatges aparentment diferents: el narrador i un testimoni que proporciona material narratiu al narrador. Potser perquè només així, mitjançant aquest estranyament de si mateix, aconsegueix Xalàmov rescatar-se de l'infern on va sobreviure".

El desdoblament provoca que moltes de les històries siguin, llegides per separat, relats literaris que poden volar sols: amb nous personatges, un narrador aparentment omniscient que no coneixem —o un narrador-protagonista— i una estructura tancada o oberta, però pròpia.

Martínez Gorriarán insisteix que "una lectura superficial" dels *Relats de Kolymà* "podria concloure que es tracta d'una obra de gènere penitenciari, o d'alguna varietat de costumisme eslavosiberià". Però adverteix que, "en realitat, és una meditada, complexa i molt ben travada exposició del funcionament del sistema emprat per a aniquilar éssers humans, i dels escassos i vitals suports a què aquests s'aferraven per resistir-se a la mort, una possibilitat quotidiana". Cada relat, afegeix Martínez, "és independent i pot llegir-se tranquil·lament per separat, però el conjunt, de manera isomòrfica a la conformació de l'arxipèlag Gulag, forma amb la resta un mosaic o imatge gestàltica on la interacció de les parts acaba oferint més informació significativa que la suma dels materials que el componen, considerats aïlladament".

La menció a *Arxipèlag Gulag*, de Solgenitsin, és obligada perquè el premi Nobel estructura la seva obra —que no és una novel·la sinó un gran exemple d'assaig històric, polític i biogràfic—, i sobretot la segona part —"Moviment continu"— sobre la comparació entre el gulag i un conjunt d'Illes, metàfora que va desgranant a través de quatre capítols: "Les naus de l'arxipèlag", "Els ports de l'arxipèlag", "Les caravanes d'esclaus" i "D'illa en illa".

Tampoc l'estructura dels *Relats de Kolimà* és sempre cronològica i contínua. Xalàmov els endreça i els desendreça amb intenció narrativa, en part temàtica, però això no en dificulta la lectura ni la comprensió, perquè cada relat és una pinzellada d'un quadre: de vegades li convé unir diferents tons de verd i, de vegades, afegir-li un roig que faci contrast.

Al capdavantell l'autor volia retratar un infern que era pitjor —i això ho destaca molt— que les presons comunes. "He comprès la diferència —afirmava Xalàmov— entre la presó, que enforteix el caràcter, i el camp, que descompon l'ànima humana". I per això va fer servir tot el seu geni literari. ●